

gled fondov v slovenskih arhivih. Prosvetnim ustanovam (sem so prištetni tudi krajevni šolski sveti) slede navedbe delov upravnih fondov s šolsko tematiko. V koprskem arhivu je posebno podrobno navedeno gradivo obalnih občin, Arhivu Republike Slovenije Glavni intendant Ilirskih provinc, v Slovenskem šolskem muzeju pa gradivo o Jelšanah, Premu in Povirju ter letoo poročila šol. Temu slede župnijski arhivi ter gradivo v arhivih Reka in Pazin. Ker temelji ta pregled na inventarjih posameznih fondov, je kdaj bolj skromen, kdaj pa preveč obsežno; sestava na šolstvo nanašajočih se zadev se namreč iz leta v leto poavlja.

Prikaz gradiva (str. 208-294) predstavlja na šolstvo nanašajoče se spise Gubernija za avstrijsko Primorje v Trstu 1814-1850. Najprej nas seznanja s pisarniškim poslovanjem ustvarjalca, nato pa predstavlja gradivo, ki je v obliki fotokopij dostopno tudi v koprskem arhivu in se nanaša na slovenske kraje pa tudi »na šolstvo v današnjem jugoslovanskem prostoru« (str. 209). Konkordančna lista k temu gradivu pa posreduje poleg ustreznih oznak gradiva v Trstu in kopij gradiva v Kopru še leto, jezik in pa kraj, o katerem se nanašajo spisi: od Doline in Katinare (pri Trstu) do Osorja, Pična in Modruše itd.

Publikacijo zaključuje bibliografija. Čeravno tipkopijski v nekaj izvodi, pa je vendar namenjen v pomoč raziskovalcem, zato naj bo zapis tudi v informacijo tem. Drugi del, ki ga želi avtorica dopolniti še s podatki iz rimskih arhivov, pa bo dopolnil informacijo o gradivu za istrsko šolstvo do leta 1945. Kljub temu, da bi si kdaj želeli preglednejše informacije o gradivu, večkrat pa prav pogrešamo kazalo krajev in oseb, pa je vodnik dobrodošla pomoč, ki je na voljo raziskovalcem v Ljubljani v Arhivu Slovenije, Slovenskem šolskem muzeju in na Filozofski fakulteti, v Kopru pa v pokrajinskem arhivu.

Branko Šuštar

Franc Rozman: Korespondenca Albina Prepeluha-Abditusa, Viri 4, Ljubljana 1991, 86 str.

Franc Rozman je v četrtem zvezku Virov, torej v seriji, ki objavlja arhivske vire, pripravil za tisk korespondenco Albina Prepeluha - Abditusa. Publikacija, ki je izšla na 86 straneh, je leta 1991 izdalo in založilo Arhivsko društvo Slovenije. Publikacija je sestavljena iz dveh delov.

V strokovno utemeljeem uvodu nas dr. Franc Rozman uvede v razvejani svet slovenskega strankarskega življenja do leta 1918. V njem nas seznanja s cilji te rezonirane korespondence ter s smislom izdajanja tovrstnih virov. Znano je, da sta se prav v okviru socialdemokratske stranke ohranila dva bogata fundusa korespondence. Prvi, izrazito bogat fond, predstavlja korespondenca dr. Henrika Tume, ki je bil dolgo vrsto let zaradi najrazličnejših razlogov nedostopen tako strokovni kot drugi javnosti. Izdajo teh virov pripravlja redakcijska komisija, ki jo vodi dr. Branko Marušič v okviru Zgodovinskega inštituta Milka Kosa pri ZRC SAZU. Drugi bogat fond virov za študije slovenske socialne demokracije je bila korespondenca Albina Prepeluha - Abditusa. Dr. Franc Rozman je kot izredno minuciozni raziskovalec tega obdobja sodeloval pri ponovni izdaji Prepeluhovega dela »Pripombe k naši prevratni dobi« in bil zato in tudi zaradi drugih razlogov poklican, da opravi še s publiciranjem njegove korespondence. Kot ugotavlja avtor te osmišljene izdaje virov, pomeni izdajanje korespondence slovenskih politikov velik dolg naših zgodovinarjev. Takih in podobnih izdaj virov je sicer v našem zgodovinsko-pisju nekaj, vendar to izdajanje ni bilo ne sistematično ne kontinuirano. V tem smislu zgodovinska znanost na nek način zaostaja za literarnimi zgodovinarji in njim mnogokrat prepušča stroko, ki ni bila le njihova. Neka splošna ugotovitev bi lahko bila, da je bilo prav področje socialne demokracije pri nas najbolj zaoemarjeoo in v tem smislu so bili tudi viri za odkrivanje ozadij in političnih stališč te stranke nekako zanemarjeni. Korespondenca vidnih slovenskih političnih predstavnikov je namreč nujen korolarij za spoznanje okoliščin nastajanja in izražanja neke politike, česar ne moremo izluščiti iz strankarskih programov in političnih deklaracij.

Dr. Franc Rozman je v svojem delu zbral 169 pisem Albina Prepeluha in nekatere odgovore nanje. Kronološko je ta korespondenca nastajala od začetka tega stoletja do nastanka Jugoslavije, kar seveda spada v nek konkreten politični kontekst, ki ga ne gre enačiti s časom po nastanku Jugoslavije, saj gre takrat za povsem različne kombinacije, probleme in usode. Kot pravi dr. Rozman je »Prepeluh, ki je bil do te prelomnice eden njenih (socialdemokratskih) najpomembnejših teoretikov in predstavnikov«, kasneje šel po povsem drugačni poti.

Historične peripetije prvega desetletja tega stoletja na slovenski levici seveda najbolje spoznamo ob komparaciji stališč obeh vidnih predstavnikov te neštevilne, a izredno pomembne stranke, torej Prepeluha in Tume. Njuni korespondenti so bili najvidnejši predstavniki - tako slovenskega kot tudi drugih - političnih strank in

intelektualnega življenja. Prav tako pomeni Rozmanov napor bistven prispevek k boljšemu poznavanju prvih dvajsetih let našega stoletja. In to je bil tudi namen izdaje teh virov, ki so komplementarni celi vrsti objav (avtor jih tudi navaja), ki so izšle o tej problematiki na Slovenskem in drugje v zadnjih desetletjih. Prav zato je treba avtorjevo delo ter urednikovo odločitev, da ta napor tudi udejani v publikaciji, pozdraviti in si zaželeli, da bi tudi Tumova korespondenca čimprej izšla. Na tak način se naše zgodovinske počasi, a vendarle, postavlja ob bok razvitejšim evropskim historičnim šolam, ter izpolnjuje dolg, ki smo si ga marsikdaj hoteli izbrisati iz spomina.

Boris Gombač

Viri za nacionalizacijo industrijskih podjetij v Sloveniji po 2. svetovni vojni (uredil dr. France M. Dolinar), Viri št. 5, Arhivsko društvo Slovenije, 1992

V seriji objav virov, ki jo izdaja Arhivsko društvo Slovenije, je doslej izšlo nekaj tehničnih publikacij z dragocenim gradivom za proučevanje nekaterih pomembnih vprašanj slovenske zgodovine. Najnovejši objavi pa spremenjene družbene razmere v slovenski državi dajejo poleg zgodovinske tudi veliko vrednost »za dnevno rabo«. Vprašanja nacionalizacije po 2. svetovni vojni, ki so bila še malo več kot dve leti nazaj zgolj akademska, so v luči denacionalizacije procesov čez noč postala še kako aktualna. Viri za nacionalizacijo industrijskih podjetij so postali svojevrsten »Bedeker« razlaščenec in prav simpatično jih je bilo opazovati v rokah udeležencev njihovih shodov.

Ta korak od žal pogoste »zapršenosti« tovrstnih publikacij pa nikakor ne zmanjšuje siceršnje »pogoste« zgodovinske vrednosti Virov št. 5. Avtorjev publikacije nedvomno ni vodilo hlastanje po izkoriščanju ugodne družbene klime ter po cenemem nabiranju najrazličnejših točk, pač pa želja predstaviti arhivsko gradivo, »na podlagi katerega bo mogoče trezno in strokovno poglobljeno rekonstruirati proces nacionalizacije, analizirati njegove prvine ter vse njegove posledice«, kot zapišejo v svojem predgovoru.

Publikacija je plod dela treh avtorjev: dr. Jožeta Prinčiča, Maruše Zagradnik in Marjana Zupančiča. Znanstveni sodelavec ljubljanskega Inštituta za novejšo zgodovino Prinčič v uvodnem poglavju najprej predstavlja poglobljene značilnosti prve in druge nacionalizacije industrijskih podjetij na ozemlju FLR Jugoslavije in to, kot naglaša, s

posebnim poudarkom na LR Sloveniji. Analizira predvsem ideološki in pravni okvir nacionalizacije na ozemlju LR Slovenije v letih 1946-1952. Po tem uvodu objavlja 95 dokumentov iz obdobja od junija 1945 do novembra 1958.

V drugem delu Virov št. 5 arhivistka Pokrajinskega arhiva v Kopru Maruša Zagradnik najprej predstavlja potek nacionalizacije industrijskih podjetij v Slovenskem primorju in Slovenski Istri, ki je tudi zaradi posebnega zgodovinskega razvoja in vprašanj razmejitve med Italijo ter Jugoslavijo potekal na poseben način in to z velikim časovnim zaostankom. Nato pa objavlja 37 dokumentov o tem vprašanju, in sicer na tistem delu Primorske, ki je bila z mirovno pogodbo leta 1947 priključena Jugoslaviji. Dokumenti v tem poglavju so iz obdobja od novembra 1945 do septembra 1954. Posebej je objavljeno še 20 dokumentov s primorskega ozemlja, ki je bilo priključeno Jugoslaviji z Londonskim sporazumom iz leta 1954. Ti zajemajo obdobje od julija 1950 do februarja 1983, tako daleč v novejši čas pa segajo, kot že rečeno, predvsem zaradi meddržavnih sporazumov Jugoslavije in Italije.

V tretjem delu samostojni svetovalec Ministrstva za kulturo Marjan Zupančič analizira problematiko arhivskega gradiva o nacionalizaciji industrijskih podjetij v Sloveniji, predvsem vzroke, zakaj je del tega gradiva še vedno neurejen in nedostopen. Predstavlja tudi arhivske ustanove in fonde, v katerih hranijo omenjeno gradivo.

Kot se lahko poučimo v že omenjenem pregovoru, objavljajo avtorji v publikaciji predvsem zapisnike, navodila in poročila organov političnih in upravnih oblasti različnih stopenj, zakonske predpise in izvršilne uredbe, sezname in ocene nacionaliziranih podjetij. Predstavljeni in znanstveno obdelani so predvsem viri za nacionalizacijo zasebnih industrijskih podjetij. Znotraj omenjenih treh delov so urejeni kronološko, iz njih so izpuščeni morebitni deli, ki se ne nanašajo na nacionalizacijo industrijskih podjetij. Vsi publicirani dokumenti so navedeni v kazalu, delo pa je opremljeno tudi z bogatim kazalom gospodarskih podjetij, ki mu znatno povečuje uporabnost.

Ob tej vsebinsko tako bogati in tako aktualni publikaciji, ki jo je uredil dr. France M. Dolinar, si vsi lahko želimo le, da bi se kje našel prepotrebni denar za natis nadaljnjih zvezkov s predstavitev gradiva za ostale nacionalizacije trgovin, obrti, zemljiške posesti in podobnega. Šele tako zaokroženi viri bi nam prikazali celovito sliko uničenja neke svetovno uveljavljene oblike gospodarstva, katerega posledice za nadaljnji razvoj večine državljanov Slovenije dandanes bridko občuti na lastni koži.

Andrej Vovko